

שילובים: לומדים עם מוגבלויות במערכות חינוך

עורכות: שונית רייטר, יונה לייזר וגלעדה אבישר (2007)

חיפה: אחוה 5301 עמודים

שלמה קניאל

קריאת הספר על שילובם של ילדים עם מוגבלויות הזכיר לי את הסיפור הבא, העוסק בשילוב לא כל כך מוצלח:

בשכונה חרדית גדל בחור שלא הצליח בלימודיו. הוריו לקחו אותו לפסיכולוג, וזה אבחן אותו כדיסלקטי. הבחור שמח על האבחון וארגן לעצמו פטורים רבים מלימוד תורה, מתפילה ומקיום מצוות הקשורות בקריאה. כאשר העירו לו, הוא נהג להרים ראשו כלפי מעלה ולומר: "אני אשם? ריבוננו של עולם עשה אותי דיסלקטי".

לאחר שנים רבות נפטר הבחור והגיע לשערי העולם הבא. המלאך התורן בדק את זכויותיו וחובותיו והסתבר כי כיוון שלא קבע עתים לתורה ולא התפלל מספיק, עליו להגיע לגיהנום. הוציא הבחור את מכתבו של הפסיכולוג וביקש להתחשב בעובדה שהוא דיסלקטי. המלאך התייעץ, ולפנים משורת הדין החליטו להפנותו לגן עדן. כאשר הגיע הבחור לגן עדן התברר לו כי כולם שם עסוקים בתפילות ובלמוד תורה. שוב הוא לא מצא את מקומו וביקש רשות לבחון את הגיהנום. ועדה מיוחדת בדקה את הנושא ואישרה לו את הבדיקה. השומר בגן עדן התפלא לראות מישהו עושה את הדרך מגן עדן לגיהנום (זה היה המקרה הראשון בהיסטוריה), אולם לא הייתה סיבה למנוע בעדו. השד הגבוה והמפחיד שעמד בפתח הגיהנום התפלא ככל כפליים, אולם הבחור הסביר לו שבא מרצונו לביקור נימוסין, הראה לו את האישורים ונכנס. ידידו עשה סיבוב בגיהנום, ביקר במתקני העינויים, שמע את הצווחות והחליט לחזור. עברו מספר שעות ובשער התחלפו השומרים, ושד אחר, גבוה ומפחיד, סירב לתת לו לצאת. הבחור לא התרגש ושלף את מכתבו של הפסיכולוג על היותו דיסלקטי ואת מכתבה של הוועדה המאשר לו לבדוק את הגיהנום. השד לקח את הדפים הפך בהם והפך בהם, התנצל ואמר: "מצטער אני דיסלקטי".

הספר עב הכרס הוא אסופת מאמרים פרי עטם של בכירי החוקרים בתחום השילוב, כולל הקדמה של פרופ' מרים בן פרץ. כדי לשכנע אתכם לקרוא את הספר, אביא בקצרה את ראשי הפרקים (שמות השערים, המאמרים והכותבים):

שער ראשון: רקע היסטורי, מושגי וחוקתי

- ❖ שילוב – סוגיות ומחלוקות (חנן רונן)
- ❖ "נירמול" השילוב או: השילוב כאורח חיים (שונית רייטר)

- ❖ זכויות אדם של ילדים עם מוגבלות בישראל בפתח המאה ה-21 (דינה פלדמן)
- ❖ חוק חינוך מיוחד – השתקפות חברתית, ערכית ומקצועית בעיצוב המדיניות ויישומה (כרמלה איגל וסמדר מליחי)

שער שני: בשדה החינוך

- ❖ עמדות מורים כלפי שילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים בכיתות רגילות (רחל טלמור)
- ❖ מתכנית הלימודים אל ההוראה בכיתה משלבת – סוגיות בתכנון לימודים (גלעדה אבישר)
- ❖ הערכת צרכים ומדידת הישגים של לומדים עם מוגבלויות בכיתה המשלבת (בורסוק ויליאם)
- ❖ דרכי ניהול הסביבה הלימודית ופתרון בעיות משמעת בכיתה המשלבת – אתגר למורים ולצוות המקצועי (יונה לייזר)
- ❖ טכנולוגיות סיוע לילדים עם צרכים מיוחדים המשולבים במסגרות חינוך (אורית חצרוני)
- ❖ שילוב או שוליות – סוגיות בשילוב תלמידים חירשים וכבדי שמיעה (אמציה ויזל)

שער שלישי: היבטים מערכתיים

- ❖ מודל לעבודת צוותים רב-מקצועיים למטרת שילוב (איריס מנור)
- ❖ תפקודם של ילדים עם שיתוק מוחי ותפקידם של המרפאים בעיסוק במערכת החינוך בישראל – שינויים פרדיגמטיים בראי התיאוריה והמחקר (רוני שנקר, נעמי וינטראוב ונעמי פרוש)
- ❖ שילוב אקדמי וחברתי אצל ילדים על פני הרצף האוטיסטי (ASD) בתפקוד גבוה (נירית באומינגר, גלית אגם בן ארצי ויעל קמחי)

שער רביעי: "בגובה העיניים" – פרספקטיבה אישית

- ❖ השילוב מגובה המבט של כיסא גלגלים או: "מה שרואים מפה לא רואים משם (טיבי גולדמן ושונית רייטר)
- ❖ דיסלקטית – "כשאני מסתכלת לאחור אני לא מאמינה שזה מה שאני עושה" (אביבה בלאיש וגלעדה אבישר)

הספר בנוי אפוא מארבעה שערים היוצרים רצף: מהיבטים מושגיים וחוקיים על השילוב, משם להיבטים מעשיים של למידה בכיתה, לאחר מכן תכנון והערכה ולבסוף ההיבטים המערכתיים. בפרק האחרון מוצגים שני סיפורים אישיים מרגשים: סיפור על שילובו של ילד נכה המרותק לכיסא גלגלים וסיפור על שילובה המוצלח של ילדה דיסלקטית.

הספר מציג את צדדיו השונים של השילוב כדי לאפשר לבעלי המקצוע השונים לשדרג את עבודתם, ובכך הוא משיג בהחלט את מטרותיו. יש גם ניסיון חשוב להרחיב את רעיון השילוב כצעד ראשון לרפורמה בכל מערכת החינוך, רפורמה שעיקרה העמדת הלומד במרכז וראיית כל ילד כעולם מלא ושונה מרעהו, תוך ניסיון להיענות לצרכיו היחודיים. לשמחתנו כבר עברנו את שלב השכנוע הערכי על הצורך בשילוב, וכיום אנחנו עומדים בפני הדרכים היעילות לבצע אותו.

תוך כדי קריאה מהנה של פרקי הספר, מצאתי כי יש בו ריכוז של חומר עיוני ומעשי אשר יענה על צרכים של רבים מהעוסקים במעשה השילוב. אולם הוא יכול לסייע גם לעוסקים בחינוך הרגיל, כיוון שגם לפני עידן השילוב היה על המורה לפתור בעיות של הטרוגניות ולשלב בכיתתו ילדים מתקשים. הספר מעלה את האופטימיות של הקורא על ידי מאמרים המציגים תכניות ויישומים ספציפיים ומעודד את העוסקים במלאכת הקודש של השילוב להמשיך בכך למרות הקשיים.

מצאו חן בעיני העריכה המקצועית והמקורות המעודכנים ברוב המאמרים. נראה לי כי אפשר היה לשפר על ידי הוספת תקציר בתחילת כל מאמר. כמו כן התרשמתי מאוד מהמודלים ששיתוף פעולה בין בעלי מקצוע שונים (מאמרה של איריס מנור). אני מקווה ששיתוף פעולה זה אכן מצליח, כיוון שניסיוני מראה כי יש קשיים רבים, כמו: קביעת מנהל הטיפוּל, קשיים במציאת שפה משותפת וקשיים בהיעדר מודל משותף רב-ממדי להבנת תהליכים שונים ומגוונים הקשורים בפסיכולוגיה ובחינוך.

ספר שיש בו אוסף מאמרים, דומה לכניסה לחנות בדים וקנייה של סוגי בד שונים שלא בהכרח מאפשרים לתפור חליפה. בדרך כלל, חלקם הגדול של המאמרים שהעורכים אוספים כבר נכתב, ולא מראש לספר המסוים, ולכן לא בוצעו תיאומים של העורכים עם הכותבים לפני הכתיבה. איני יודע מה התהליך שעברו העורכים באיסוף המאמרים לספר הזה, אולם גם הוא, כמו רוב הספרים מסוגו, לוקה בבעיית אינטגרציה ולכידות לוגית בין חלקיו. חיסרון זה אינו צריך להרתיע את הקורא, כיוון שהספר בנוי היטב יחסית לאסופת מאמרים והוא כולל מאמרים של מיטב החוקרים.

במאמר של חנן רונן, שמיועד בעיקר לסוגיות ומחלוקות בתחום השילוב, מצאתי כנספח מודל לשיבוץ תלמידים בעלי צרכים מיוחדים במסגרות חינוכיות. המודל מצא חן בעיני מאוד, והייתי מעדיף מאמר עליו על פני הרקע ההיסטורי. כמו כן חסר לי מאמר אחד לפחות על בעיית האבחון של ילדים שדן גם באפשרות שילדים רבים מאובחנים בצורה שגויה. רובנו איננו מאמינים **בשילוב מלא** של כל הילדים בעלי הצרכים המיוחדים. תמיד יהיה אחוז מסוים של ילדים שהפער ביניהם לבין החינוך הרגיל הוא כה גדול, עד שמסגרות החינוך המיוחד הן הטובות ביותר בשבילם. לכן חשוב לדון על קווי ההפרדה בין הפונים לחינוך המיוחד לאלה הפונים לשילוב ועל מידת הצלחתו של השילוב.

בגלל היעדר האינטגרציה בתוך הספר, חשוב היה להוסיף בסוף הספר פרק של העורכים שיש בו אינטגרציה מקסימלית של המאמרים. אינטגרציה כזו הייתה ממקדת את הקורא ברעיונות היישומיים, שינחו את המורה מה כדאי לו לעשות מחר בבוקר בכיתת השילוב, פעולות שעשויות להצליח עוד לפני שהמחקרים יוכיחו

זאת. אין ספק שנושא השילוב זקוק למחקרים שמוכיחים שהשילוב אינו רק גאוגרפי אלא גם מהותי, ואכן תלמידי השילוב מתקדמים בתחומים החשובים, כמו: הישגים לימודיים, דימוי עצמי, שילוב חברתי, תחושת מסוגלות ועוד. שאלות מרכזיות בתחום ה"איך" זקוקות אף הן למענה מחקרי, כמו: מה מידת ההצלחה של הסייעות בתוך הכיתה ושל הוצאת הילדים לתגבור מחוץ לכיתה? האם מתי"א, בהיותו צומת מרכזי ביישום חוק חינוך מיוחד (עיינו במאמרו של כרמלה איגל וסמדר מליחי), הוא מבנה ארגוני נכון לצרכים של השילוב? האם ההצלחה של המשולבים באה על חשבון הלא משולבים?

בצד ההנאה מקריאת המאמרים, עברו בראשי הרהורים נוגים על יכולתה של מערכת החינוך "להרים" את נושא השילוב. האם ניתן להעמיס על העגלה העמוסה והמקרטעת של החינוך הרגיל גם את ילדי השילוב? הרעיון שהשילוב צריך להיות נורמה (מאמרה של שונית רייטר) נראה לי מאוד, והוא המשך טבעי לתפיסת העולם הערכית החינוכית שבה רובנו דוגלים. השילוב הוא אחד מהיעדים של מערכת החינוך, הנמצאת היא עצמה בבעיות רבות וקשות. כל העקרונות היפים בתכנון לימודים שאותם מציעה גלעדה אבישר במאמרה, טובים ויעילים לכיתה הרגילה. בפועל השילוב מרחיב את סרגל ההטרוגניות בכיתה הרגילה. אם המורים מתקשים לבצע את ההתאמות הנדרשות לילד "הרגיל", קל וחומר שהם יתקשו כאשר גדל טווח ההטרוגניות. בית הספר מתקשה לא רק בתכנון הלימודים, אלא גם בהערכת הצרכים ומדידת הישגים (מאמרו המתורגם של ויליאם בורסוק), בדרכי הערכה חלופיות ובניהול הסביבה הלימודית ובעיות משמעת (מאמרה של יונה לייזר), בטכנולוגיות סיוע (מאמרה של אורית חירוני) וביישום מודלים לעבודות צוות (שער שלישי). כיצד תגיע עגלת החינוך הרגיל ליעדיה אם "מעמיסים" עליה ילדים נוספים, המגדילים את טווח ההטרוגניות שהיא רב-ממדית? זו הטרוגניות שנעה על צירים רבים: מהנעה, הישגים, כישורים ותכונות ועד מוגבלויות, כמו חירשות וכובד שמיעה (מאמרו של אמציה ויזל), שיתוק מוחי (מאמרם של רוני שנקר, נעמי וינטראוב ושולה פרוש) ואוטזים בתפקוד גבוה (מאמרם של נירית באומינגר, גלית אגס בן ארצי ויעל קמחי).

אנו מעמיסים אפוא על החינוך הרגיל עוד מעמסה ערכית חשובה, וספק אם הוא בשל לכך. הוא מתקשה בשילוב עולים, בחינוך לערכים, בחינוך לחשיבה, במניעת אלימות ובתכנון לימודים והתאמות בין תכניות אישיות לתכניות כלליות. האם איננו מעמיסים על החינוך העמוס ממילא בציפיות, במטרות ובפרויקטים, משימות רבות מדי? עגלה עמוסה עלולה גם לקרוס, אם לא מכינים היטב את כל התשתיות.

שינוי שאינו נושא בתוכו שינוי מהותי עלול להיכשל. מערכת החינוך ידועה בניסיונותיה לשינויים ארגוניים מבלי לגעת במהות, על בסיס הנחה שגויה ששינוי הכלי יביא עמו גם שינוי בתוכן. פעמים רבות מעבירים משקה גרוע מכלי לכלי מבלי לשנות את המשקה, והחשש הוא שבנושא השילוב אנחנו נופלים באותו מלכוד. יש שינויים שהם בבחינת מעבר על פני תהום רחבה, ואם עושים את המעבר בקפיצות קטנות נופלים לתוך זרם המים הסוערים בתחתית הקניון. חסרה לנו הקפיצה הגדולה (תכנון וביצוע לטווח ארוך), עם כל ההכנות הדרושות לה, כך שנוסף על השינוי הארגוני יתווספו שינויים במהויות (מטרות נמוקות), שינוי בתכנון הלימודים (שוב מאמרה של גלעדה אבישר), בדרכי ההוראה ובטכנולוגיות, בהכשרת

מורים ובשינוי עמדותיהם (מאמרה של רחל טלמור) ועוד נגזרות רבות של השינוי. את הרעיון של השינוי המערכתי-מקצועי (שער שלישי בספר) צריך להכיל לא רק על הילד אלא על המערכת כולה, אחרת השינוי נדון לכישלון. קיימת סכנה גדולה בביצוע חפז של שינוי. אם הוא נכשל, הוא מחזיר את המערכת אחורה, והמתנגדים יאמרו: "גם את זה ניסינו ולא הצלחנו". ואסיים בוויכוח הקלאסי על השילוב, בין בית שמאי ובית הלל: "[והעמידו תלמידים הרבה] שביט שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר ובית הלל אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים" (מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א, פרק ג ד"ה).

המכון להכשרת מדריכים טיפוליים רב תחומיים "בית חם"

המכון להכשרת מדריכים "בית חם" מיועד למדריכים אשר עובדים בשטח או מתכוונים לעסוק בתחום בעתיד. ההכשרות נערכות בצפון, בדרום ובעיקר בירושלים.

קבוצות הלימוד קטנות ומאפשרות לכל סטודנט להעלות ולשתף את הסטודנטים האחרים ואת המורים בסוגיות הנובעות מעבודת השטח.

יחד עם זאת, ניתנות בשיעורים מסגרת תיאורטית עיונית ואפשרות ללמוד מושגים מקצועיים רלוונטיים לעבודה.

הגישה של המכון לתפקיד המדריך הינה רב-תחומית ולכן הלימודים מתמקדים בשלושה תחומים מרכזיים: **פסיכולוגיה, חינוך ועבודה סוציאלית.**

אנו מציעים חמישה מסלולים:

1. **מסלול למדריך "חינוכי סוציאלי"** – שנתיים.
2. **מסלול למדריך "פסיכו חינוכי סוציאלי"** – שלוש שנים.
3. **מסלול למדריך "טיפול רב-תחומי"** – שלוש עד ארבע שנים, כולל לימודים לקראת B.A במסגרת האוניברסיטה הפתוחה.
4. **מסלול למדריך "טיפול רב-תחומי"** – בשילוב לקראת תואר B.A של האוניברסיטה העברית.
5. **מסלול למדריך "טיפול רב-תחומי"** – בשילוב לקראת תואר B.A של אוניברסיטת בן-גוריון (מתקיים בבאר-שבע).
6. **מסלול פתוח** – הכולל סדנאות בתחומים שונים.

- ◆ הלימודים משולבים בעבודה מעשית ויש אפשרות ליהנות ממלגה חלקית.
- ◆ יש הכרה להחזר כספי פיקדון, על פי חוק קליטת חיילים משוחררים.
- ◆ המכון מציע גם הכשרות והדרכות לגופים חברתיים המעוניינים בכך.
- ◆ המדרשה מציעה מודל פדגוגי מבוסס על שותפות אקטיבית בין המנחים והסטודנטים בקשר לחיי היום יום של המכון.

לפרטים נוספים:

ניתן לפנות למשרד בין השעות 9:00-15:00

כתובת: רחוב קינג ג'ורג' 5, ת"ד 37065, ירושלים 91370

טלפון: 02-6245186, פקס: 02-6233084

דואר אלקטרוני: baitham1@hotmail.com